

Kulttuurin tulevaisuus – who cares?

Inka Rantakallio, Tuire Ranta-Meyer & Mikko Ojanen
.....

Kulunutta kevättä on luonnehtinut vilkas keskustelu kulttuuripolitiikasta. Sen yhtenä pontimena on ollut hallitusohjelman mukaisen kulttuuripoliittisen selonteon valmistelu samaan aikaan, kun valtiontalouden säästöt ovat merkinneet monien kulttuuritoimijoiden ja -laitosten toimintamahdollisuuksien heikentymistä. Toisena pontimena on ollut keskustelu tekijänoikeuksista ja luovan alan toimijoiden korvauksista ja kolmantena lisääntynyt tutkimustieto korona-aikana, terveysturvallisuuden nimissä harjoitetusta valtapolitiikasta, joka osoittaa kulttuurialan heikon aseman yhteiskunnassamme.

Näillä hetkillä valmistuvan kulttuuripoliittisen selonteon avulla opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä pyrkii luomaan strategisen tulevaisuuskuvan seuraaville vuosikymmenille sekä kehittämään taide- ja kulttuuripolitiikkaa. Selontekoa varten on järjestetty kenttää osallistavia keskustelutilaisuuksia ympäri maata vuorovaikutuksessa alan toimijoiden ja sidosryhmien kanssa. Lisäksi työryhmä on lanseerannut vapaamuotoisten olohuonekeskustelujen konseptin, jossa kannustetaan yksityisiä henkilöitä ja erilaisia kulttuurin harrastuspiirejä järjestämään omalle kaveriporukalleen tilaisuuksia ottaa kantaa, ideoida toivottuja tulevaisuuksia ja antaa virikkeitä selontekotyöryhmälle. Tällaisen pienen piirin olohuonekeskustelun järjesti esimerkiksi yksi tämän pääkirjoituksen kirjoittajista yhteistyössä Tulevaisuuden tutkimuksen seuran ja Metropolian kulttuurialan esihenkilöiden kanssa (Ranta-Meyer 2024). Kaikille avoin selonteon verkkokysely on sekin tätä kirjoitettaessa vielä auki.

Selonteon hankesivustolla sen keskeisiksi vaikutusteemoiksi nostetaan kulttuurialojen taloudellinen kasvupotentiaali sekä taiteen ja kulttuurin merkitys ja mahdollisuudet digitalisoituvassa, monimuotoisessa yhteiskunnassa. Niin ikään tulonmuodostukseen ja tekijänoikeuksiin liittyvät kysymykset sekä kulttuurin sivistykselliset sekä hyvinvointia ja osallisuutta tuottavat puolet mainitaan. (Opetus- ja kulttuuriministeriö.) Kuten musiikkikasvatuksen ja kulttuurihyvinvoinnin tutkijat Laura Huhtinen-Hildén, Sanna Kivijärvi ja Anna-Maria Isola (2023) huomauttavat selontekoa koskevassa kirjoituksessaan, ”taiteen mahdollisuudet lisätä osallisuutta ja hyvinvointia ovat tilannesidonnaisia ja tapahtuvat osana kompleksisia

DOI: 10.51816/musiikki.146663

systemejä”. Siten ajatusta osallisuudesta ja hyvinvoinnista ei voi heidän mukaansa yksioikoisesti soveltaa kulttuuripolitiikan ohjenuorana, ellei huomioida myös saavutettavuutta, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä esimerkiksi taidepedagogiikan roolia.

Ilman taetta riittävästä ja edes jollain tavalla ennakoitavissa olevista resursseista on kulttuuri- ja taidealojen tulevaisuuden visiointia ja selonteon peräänkuuluttamaa luovien alojen kasvun ”loikkaa” väistämättä haastava toteuttaa. Hallituksen huhtikuuisessa kehysriihessä väläytettiin valtavia leikkauksia kulttuuriin (Tiikkaja ja Rantanen 2024). Myöskään edellinen hallitus ei erityisemmin panostanut kulttuuriin koronatukea lukuun ottamatta. Muusikkojen liiton puheenjohtaja Ahti Vänttinen (2024) toteaa suorasanaisesti *Muusikko*-lehden pääkirjoituksessaan, että ”[k]ulttuuripolitiikka on kakkosluokan politiikkaa.” Kenties tästä syystä Taiteen edistämiskeskuksen johtaja Kaisa Rönkkö kertoi UrbanApan ja Taiken toukokuussa järjestämässä paneelikeskustelussa lukeneensa muiden ministeriöiden selontekoja. Ehkä hän etsi niistä keinoja, joilla kulttuuripolitiikka saataisiin nostettua ykkösluokkaan.

Kulttuuri ja taide eivät ole olleet vuoden 2010 jälkeen hallitusten toiminnan ja päätösten ytimessä (Hummastenniemi 2019, 7–9). Kulttuuripolitiikan keskiössä toimivat ovat muistelleet lämmöllä Tanja Karpelan ja Stefan Wallinin kulttuuriministerikausia, jolloin kulttuurille oli vielä jaossa Veikkauksen rahaa ja ministerien paneutumisen toimialaansa nähtiin kiitettävänä (Vuori 2021). Myös edellinen kulttuuripoliittinen selonteko toteutettiin juuri Wallinin kaudella 2011, mutta sen vaikutukset kulttuuripolitiikkaan vaikuttavat jääneen ohuiksi (Hummastenniemi 2019, 22–24).

Toinen kuluneen kevään keskeisistä kulttuuripoliittisista teemoista on jo pidempään jatkunut keskustelu tekijänoikeuksista ja niihin liittyvistä korvauksista tekoälyn ja digitalisaation vaikutusten kasvaessa. Esimerkiksi musiikintekijät eivät suhtaudu yksiselitteisen kielteisesti tekoälyyn musiikin luomisen työkaluna, mutta peräänkuuluttavat tekijänoikeuskysymysten entistä kattavampaa huomioimista ja siihen liittyvän lainsäädännön päivittämistä. Myös alan sääntelyä olisi välttämättä kehitettävä. (Rask 2023; Ring-Alho 2023.) Maailmalla on kohuttu tekoälyn luomista kappaleista, joissa on hyödynnetty kuuluisien laulajien ääntä ilman lupaa. Jää nähtäväksi, miten kohta valmistuva kulttuuripoliittinen selonteko huomioi tämän todellisuuden.

Tämän vuoden kesäkuussa käynnistyi Luovan työn tekijät ja yrittäjät eli Luovat ry:n kampanja Älä anna kulttuurin kadota. Se vaatii päättäjiä säilyttämään oikeudenmukaisemman yksityisen kopioinnin hyvityskorvauksen. Hallituksen kehysriihessä korvaukseen kaavailtua 50 prosentin leikkausta

11 miljoonasta 5,5 miljoonaan pidetään tuhoisana. Hyvityskorvaus yksityisestä kopioinnista, toisin sanoen siitä, että kansalaiset saavat kopioida ja tallentaa teoksia omaan käyttöönsä, pohjaa EU-direktiiviin ja tekijänoikeuslakiin. Korvaus tulee valtion budjetista, ja sitä maksetaan luovan työn tekijöille kuten näyttelijöille, muusikoille, säveltäjille ja sanoittajille sekä suoraan tekijänoikeusjärjestöjen kautta että kulttuurin edistämiskeskusten jakaman tuen muodossa. Hyvityskorvauksen puolittuminen tarkoittaa, että juuri kulttuurin edistämiskeskusten eli Musiikin edistämiskeskus MES:n, Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus AVEK:n ja Visuaalisten taiteiden edistämiskeskus VISEK:n määrärahoja leikataan. Kuten kampanjan vetäjät huomauttavat, leikkauksen vaikutus kulttuurivientiin ja maakuntien elinvoimaisuuteen olisi dramaattinen: tapahtumia jäisi järjestämättä ja monet musiikki- sekä muut taideteokset tekemättä, sillä korvausta on käytetty juuri uuden kulttuurin luomiseen. Hyvityskorvaus on ollut jo valmiiksi pieni kattaen kopioinnin aiheuttamasta haitasta vain 25–35 prosenttia. Nyt se pienenee siis entisestään, mikäli leikkaus toteutuu. (Luovat ry 2024.)

Muun muassa kirjailijat ja musiikintekijät ovat kritisoineet jo pitkään, miten pieniä korvaukset teosten digitaalisista (sähköisistä ja striimattavista) versioista ovat verrattuna painettuihin kirjoihin ja levyihin. Tuoreimmassa vuoden 2023 Taiteen ja kulttuurin barometrissä toistetaan samaa viestiä kuin aiemminkin: ”Pirstaleinen, epäsäännöllinen työ ja epävarma tulonmuodostus ovat keskeisiä kuormitustekijöitä taiteilijan työssä” (Ruusuvirta et al. 2024, 12). Kulttuuripolitiikka onkin kiinteästi ja väistämättä yhteydessä paitsi koulutus- myös elinkeinopolitiikkaan. Kulttuuritoimitaja, teatterikriitikko Suna Vuori (2021) totesi lakonisesti *Imagen* kulttuuripolitiikkaa käsitelleessä artikkelissaan muutama vuosi sitten, miten ”[s]e, että taide ja kulttuuri ovat elinkeinoja, tuntuu paljastuneen päättäjille laajemmin vasta pandemian myötä.”

”Jaksakaa vielä” oli yksi poliittisten päätöksentekijöiden keskeisimmistä korona-ajan viesteistä kulttuurialalle. Yleisötilaisuuksien rajoitustoimet rampauttivat alan toimintaedellytykset käytännössä kahden vuoden ajan ja ajoivat taiteen ja kulttuurin kentän historialliseen ahdinkoon. Stenvall et al. (2024, 5) katsovat edellä mainitun hokeman mukaan nimetyssä korona-ajan kulttuuripolitiikkaa käsittelevässä raportissaan, että tämä oli arvattavissa, sillä suomalaista kulttuuripolitiikkaa oli arvosteltu jo vuosikymmeniä muun muassa vapaan kentän ja sen itsensä työllistäjien aseman unohtamisesta, liian epämääräiseksi jääneen luovan talouden käsitteen tuottamista ongelmista elinkeinopolitiikassa, kulttuurialan tietopohjan hauraudesta sekä poikkihallinnollisten rakenteiden toimimattomuudes-

ta. Korona toi kaiken tämän esiin valaisemalla räikeästi edellä mainitut heikkoudet. Yleisötilaisuuksien rajoittaminen oli muodostunut Sanna Marinin hallituksen taholta rutiinitoimenpiteeksi vailla pohdintoja toimenpiteiden vaikutuksesta alalle tai niiden tehokkuudesta rajoitustoina. Tutkijoiden tekemien haastattelujen mukaan aluehallintovirastot saivat osakseen poikkeuksellista painostusta vastuuministerin toimesta, jos ne olivat harjoittaneet alueellista päätäntävaltaa ohi sosiaali- ja terveysministeriön ohjauskirjeiden. (Stenvall et al. 2024, 5.)

Edellä mainitun *Jaksakaa vielä* -raportin mukaan toimenpiteiden ja asiantuntijalausuntojen perusteella kulttuurialaan kohdistui erityinen likainen leima, mikä aiheutti alalla epäuskoa ja toivottomuutta. Julkisessa keskustelussa tai tutkimushaastatteluissa kulttuurialan yleisötilaisuuksiin liitetyt korona-ajan mielikuvat olivat harvoin poimittu esimerkiksi kirjamessuista, kesäteattereista, elokuvanäytöksistä tai taidenäyttelyistä. Useimmiten kulttuurialan tapahtumiin viitattaessa näytettiin ja käytettiin kuvia kevyen musiikin festivaaleilta. Terveystoimintalaitoksen syyskuussa 2021 julkaisemassa riskipotentialitaulukossa konserttitoiminta arvioitiin vaarallisemmaksi kuin mikään muu yhteiskunnan toiminto. Esimerkiksi Helsingin kaupunki ohjeisti oireettomia koronaposiitiivisia menemään töihin ja kouluun jo tammikuussa 2022, mutta kulttuuriala oli edelleen kiinni. (Stenvall et al. 2024, 5–6.)

Rajoituspolitiikasta puuttui kokonaiskuva rajoitusten vaikutuksesta yhteiskuntaan. Yksi tähän vaikuttava tekijä oli STM:n terveystieteiden tutkimus, jossa painottui fyysinen terveys psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden puuttuessa. Taide ja kulttuuri pitkälti ohitettiin kriisinhoidossa – paitsi lasten harrastuksista keskusteltaessa – huolimatta siitä, että niillä on laajalti tutkittu vaikutus henkiseen kriisinkestävytyteen sekä ihmisen hyvinvointiin. Haastatteluissa niin poliittisten päätöksentekijöiden, hallinnon avaintoimijoiden kuin edunvalvojen keskuudessa esiintyi laajalti ajatus siitä, että kulttuuripolitiikka on niin sanotusti ”kakkosluokan politiikkaa” ja opetus- ja kulttuuriministeriö on heikko ministeriöiden hierarkiassa. OKM ei esimerkiksi lähtenyt kehittämään kulttuurialan toimintaa resilienssin ja jaksamisen näkökulmista. Siksi taiteen ja kulttuurin saralla koronapandemian vaikutukset olivat merkittäviä, paikoin jopa tuhoisia (Stenvall et al. 2024; Ruusuvirta et al. 2024).

Kulttuurin ja taiteen kansanterveydelliset, kasvatukselliset, sivistykselliset ja resilienssiin liittyvät vaikutukset sekä perusoikeuksien näkökulma unohtuivat korona-ajan kulttuuripolitiikan hoidossa. Jäämme odottamaan kulttuuripoliittista selontekoa voidaksemme arvioida sen uskottavuutta ja vaikuttavuutta. Valtion tuleva budjettiriihi ja lopullinen,

joulukuussa hyväksyttävä talousarvioesitys sekä ennen kaikkea kulttuurin rahoitusleikkausten kohdentuminen lopulta osoittavat, muuttuvatko asenteet kulttuuria kohtaan vai putoaako se maamme tulevaisuuden kannalta entistäkin merkityksettömämpänä pidettyyn politiikkalohkoon.

Kulttuurin poliittisuus näkyy myös *Musiikin* tämänkertaisen numeron kahdessa vertaisarvioidussa tutkimusartikkelissa. Artikkelissaan ”Säveltäjä propagandan välineenä: Erik Bergmanin toiminta kansallissosialistisessa Saksassa 1937–1943” Juha Torvinen tarkastelee sitä, kuinka säveltäjä tiedostamattaan – tai välinpitämättömyyttään – välineellistettiin diktatuurin propagandan levittäjäksi. Historiallisesta kohteestaan huolimatta Torvisen tutkimuksella on ajankohtaista yleistettävyyttä. Liisamajja Hautsalo kuvaa puolestaan vertaisarvioidussa artikkelissaan ”Eliitin taidemuodosta kaiken kansan taiteeksi? Vernakularisaation politiikka 1970-luvun suomalaisessa karvalakkioopperassa”, miten niin kutsuttujen karvalakkioopperoiden henkilöhahmot edustivat yhteiskunnalliselta asemaltaan heikointa kansanosaa niin, että ne voidaan tulkita myös yhteiskuntaluokkaan liittyviksi kuvauksiksi. Tällaisten oopperoiden kehittymiseen vaikuttivat suomalaisen yhteiskunnan laaja-alainen vasemmistolaistuminen sekä siihen liittyvä hyvinvointivaltioajattelu. Hautsalon artikkeli pyrkii tuomaan esiin karvalakkioopperan aiemmin katveeseen jääneitä taustatekijöitä ja lukemaan suomalaisen oopperan historiaa myös osana laajempia yhteiskunnallisia tapahtumia ja poliittista ilmapiiriä. Alun perin artikkeli oli tarkoitus julkaista viime vuoden lopussa ilmestyneessä Baltia-erikoisnumerossa (4/2023). Kiitämme Nuppu Koivisto-Kaasikia, joka vierailevan päätoimittajan roolissa antoi tuolloin tärkeän panoksen artikkelin arviointiprosessiin.

Lukuintoa uuden numeron parissa ja aurinkoista kesää!

Lähteet

- Huhtinen-Hildén, Laura, Sanna Kivijärvi ja Anna-Maria Isola. 2023. ”Osallisuutta ja yhteisöjen hyvinvointia edistävää kulttuuripolitiikkaa toivoen”. *Korkeapainetta*. 24.11.2023. Tark.12.6.2024. <https://blogit.metropolia.fi/korkeapainetta/2023/11/27/osallisuutta-ja-yhteisöjen-hyvinvointia-edistavaa-kulttuuripolitiikkaa-toivoen/>
- Hummastenniemi, Heidi 2019. ”Kulttuuripoliittiset tavoitteet vuoden 2010 kulttuurin tulevaisuutta käsittelevän selonteon jälkeisissä hallitusohjelmissä.” Kandidaatin tutkielma, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/66672/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201912095144.pdf>
- Luovat ry. 2024. ”Älä anna kulttuurin kadota -kampanja käynnistyi: Luova ala vaatii päättäjiä perumaan yksityisen kopioinnin hyvityksen tuhoisan leikkauksen”. 11.6.2024. Tark. 12.6.2024. <https://luovat.org/ajankohtaista/ala-anna-kulttuurin-kadota-kampanja-kaynnistyi/>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö s.a. *Kulttuuripoliittinen selonteko*. Tark. 12.6.2024. <https://okm.fi/kulttuuriselonteko>
- Ranta-Meyer, Tuire. 2024. ”Olohuonekeskustelu kulttuurista”. *Tulevaisuusblogi. Näkökulmia tulevaisuuksiin*. Tulevaisuuden tutkimuksen seura 17.5.2024. Tark. 12.6.2024. <https://tulevaisuusblogi.fi/olohuonekeskustelu-kulttuurin-tulevaisuudesta/>
- Rask, Antti. 2023. ”Tekoöly, musiikki ja tekijänoikeudet – miten tekoöly muuttaa musiikkialaa?” *Teosto*. 20.2.2023. Tark. 13.6.2024. <https://www.teosto.fi/teostory/tekoaly-musiikki-ja-tekijanoikeudet-miten-tekoaly-muuttaa-musiikkialaa/>
- Ring-Alho, Maria. 2023. ”Tekoölyn vaikutus musiikin tekijänoikeuksiin.” Amk-opinnäyte, Haaga-Helia Ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/812815/Ring-Alho_Maria.pdf?sequence=2
- Ruusuvirta, Minna, Anna Kanerva, Kaisa Rensujeff ja Aino Leppänen. 2024. *Taiteen ja kulttuurin barometri 2023: Taiteilijan työn monet muodot*. Cuporen verkkojulkaisu 78. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
- Stenvall, Jari, Paula Vesala, Mirkka Kivilehto, Sanni Pöntinen ja Kaisa Rönkkö. 2024. *Jaksakaa vielä. Kulttuuripolitiikkaa korona-ajan Suomessa*. Sitra, ESES, Teosto, Suomen musiikintekijät ry ja Musiikki & Media. Tark. 15.6.2024. https://musicmedia.fi/wp-content/uploads/2024/04/Jaksakaa_vielä_Korona_ajan_kulttuuripolitiikka_tutkimus_FI-NAL_12042024.pdf
- Tiikkaja, Samuli ja Miska Rantanen. 2024. ”Kulttuurialan leikkauksista uutta tietoa: 25 miljoonaa onkin 75 miljoonaa euroa”. *Helsingin Sanomat*. 17.4.2024. Tark. 13.6.2024. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000010366975.html>

Vuori, Suna. 2021. ”Juuri kukaan ei pala halusta päästä kulttuuriministeriksi, vaikka ehkä kannattaisi – selvitimme, mistä on tuloksellinen kulttuuripolitiikka tehty”. *Image*. 14.10.2021. Tark. 12.6.2024. <https://www.apu.fi/artikkelit/kulttuuri-mista-on-tuloksellinen-kulttuuripolitiikka-tehty>

Vänttinen, Ahti. 2024. ”Pääkirjoitus – Hiekkaa rattaissa”. *Muusikkojen liitto*. 13.5.2024. Tark. 12.6.2024. <https://www.muusikkojenliitto.fi/2024/05/13/paakirjoitus-hiekkaa-rattaissa/>